

ספר ראשון

ליום ראשון

א לחודש א אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים ובדרך חטאים לא עמד ובמושב לצים לא ישב:

שפת אמת

בשיר באשרי בתהלה בתפלה בהודאה בהללויה כו'. הגה במקום משכיל ותהלה כתב רש"י ז"ל הלל וברכה. ובמדרש תהלים⁸ איתא כדברי רש"י ז"ל דשם כתוב גם כן הך דנגד עשרה בני אדם שאמרוהו. ויראה שבש"ס אמר רבי יהושע בן לוי בעשרה מאמרות של שבח כו' והיינו שכל המאמר עיקרו בלשון זה שכשמתחיל משכיל לדוד הפירוש שכל המאמר הוא בענין ובחינת לשון משכיל וכן תהלה לדוד כל המאמר תהלה וענין זה שיהיה כל המאמר כן הוא רק כשמתחיל תהלה וכדומה ולכך אין לחשוב הלל וברכה כי אין מאמר שיהיה כולו ענין זה רק שבתוך המאמר נאמר לשון ברכה אבל אין ענין להיות נקרא מאמר של ברכה ואף שבהללו מצינו סימן קי"ז שמתחיל הללו את ה' כו' נראה שזה מגוף המאמר ולא שיהיה סובב כל המאמר על זה וכן מה שמצינו ברכי נפשי סימן ק"ד אין הפירוש שהוא כלל המאמר רק שהוא התחלה מגוף המאמר וחושב רבי יהושע בן לוי רק אלו שכל המאמר סובב על זה שבכל אלו העשרה

א (*) (א) אשרי האיש כו' לא הלך בעצת רשעים. כי הכליות יועצות¹ ותולדת האדם בא על ידי זה². ומי שאביו ואמו הולידו בקדושה היא עצת ה' תקום³. אשר לא הלך על ידי עצת רשעים שהוא מחשבות היצר הרע. ובדרך חטאים לא עמד כי כל אדם אף צדיק עובר בגיהנם כמו שכתוב בספרים⁴ רק הרשע נתעכב שם וכתוב חטאים ולא חוטאים כי מעבירות נעשו משחיתם⁵, והרשע מתדבקים בו החטאים שבגיהנם. והצדיק אינו מתעכב שם. וכעין דוגמא זו בעולם הזה בכל תפלה יש מחשבות זרות והצדיק אינו מתעכב בהם:

(*) (ב) רש"י ד"ה אשרי כו'⁷. בעשרה לשונות של זמר נאמר ספר זה בניצוח בנגון במזמור בשיר בהלל בתפלה בברכה בהודאה באשרי בהללויה כנגד עשרה בני אדם שאמרוהו אדם כו' וחלוקין על ידותון כו' ובש"ס פסחים קי"ז ע"א אמר רבי יהושע בן לוי הך דבעשרה לשונות בסגנון אחר וזה לשונו בעשרה מאמרות של שבח נאמר ספר תהלים בניצוח בנגון במשכיל במזמור

1. ברכות טא ע"א; קד"א א (יט). 2. "כולין אשא דבשיל זרע דנחית ממוחא" (וזהר ח"ג, ריח ע"ב רעיא מהימנא. וע"ע שם, רלה ע"א - רעיא מהימנא). 3. עפ"י משלי יט, כא. 4. חסד לאברהם מעין חמישי, נהר י; עיין שם, נהר כט; לקוטי תורה למהר"ו תהלים פד, ד"ה 'עוברי בעמק הבכא' ושם ד"ה 'גם ברכות'; ע"ע וזהר ח"ג, רכ ע"ב. 5. נראה שצ"ל משחיתים. 6. על פי אבות פ"ד מ"א - "העובר עבירה אחת קונה לו קטיגור אחד"; ועיין בספר חרדים סה; תפילה וזה של עי"כ; תומר דבורה, א; חסד לאברהם, בריכת אברהם, ב. ועיין עוד בזהר קדושים פג ע"ב. 7. "בעשרה לשונות של זמר נאמר ספר זה: בניצוח, בנגון, במזמור, בשיר, בהלל, בתפלה, בברכה, בהודאה, באשרי, בהללויה, כנגד עשרה בני אדם שאמרוהו: אדם, מלכי צדק, אברהם, משה, דוד, שלמה, אסף, ושלושה בני קרח, וחלוקין על ידותון י"א אדם היה כמש"כ בדברי הימים (א טו, מא), וי"א אין ידותון שבספר זה אלא ע"ש הדתות והדינים של גוירות שעברו עליו ועל ישראל וכו'" (רש"י א, א ד"ה 'אשרי'). 8. "כשם שאמרוהו עשרה בני אדם, כך נאמר בעשרה מיני זמר: בניצוח, בנגון, במזמור, בשיר, בהלל, בתפלה, בברכה, בהודאה, בהללויה, באשרי, וגדול מכולם הללויה, שכולל שם ושבח כתיבה אחת" (שו"ט פרק א).

שפת אמת

וצריך ישוב:

(*) שם¹³. כנגד עשרה בני אדם שאמרוהו כו'. אין הפירוש שכל אחד מהם היה לו לשון מיוחד מהעשר לשונות אלו שהרי מצינו כמעט כל הלשונות בדוד עצמו וכן הרבה בבני קרח ולאסף. רק פירוש הענין נראה שמאחר שספר זה נאמר על ידי עשרה אלו וודאי הוא כלול מעשרה ענינים שלהם שלכל אחד מהם ענין מיוחד. וכן מכוין לכל אחד בחינת לשון אחד של הי' לשונות. וכמו שהספר כלול מכל הי' לשונות כמו כן כלול בעשרה בני אדם אלו. כנ"ל:

(*) שם¹⁴. וחלוקין על ידותון כו'. במדרש תהלים¹⁵ נחלקו רב ורבי יוחנן על ידותון ורב אמר על שם הדתות כו' ודעת רבי יוחנן לא נתבאר שם. וסובר רש"י שדעת רבי יוחנן שהוא אדם ששמו ידותון. ואם כן יהיה יותר מעשרה בני אדם שאמרוהו. ולקמן סימן ע"ז פירש רש"י¹⁶ בפשיטות על שם הדתות כו' ונראה משום שרש"י ז"ל רגיל לתפוס הפירוש שמוסכם יותר בפשיטות הלשון ולקמן שכתוב על ידותון דוחק לפרש אדם ששמו ידותון דמה על ידותון ולכך פירש על שם הדתות כו'. ואולי במקום שנאמר על ידותון כולי עלמא מודים שהוא על שם הדתות רק במקום שנאמר לידותון נחלקו וכן הלשון במדרש נחלקו בפירוש לידותון. והיה מיושב גם כן לשון רש"י ז"ל ששינה מלשון המדרש וכתב אין ידותון שבספר הזה כו'. ויראה כוונתו כנ"ל שעיקר מחלוקתם אי גם בלידותון הפירוש על שם הדתות. אבל בעל ידותון לא נחלקו וזהו שכתב אין ידותון כו'. ולולי פירוש רש"י ז"ל היה אפשר שגם רבי יוחנן אין כוונתו לאדם ששמו ידותון שדוחק גדול לפרש כן בתיבת על. ולכך יש לומר שרבי יוחנן מפרש ידותון כלי זמר ששמו ידותון¹⁷. אולם בלשון

מצינו למנצח לדוד משכיל לדוד משכיל לאסף מזמור לדוד וכן בכולן. שהוא הקדמה אל המאמר שכן הפירוש למנצח שמאמר זה אמרו על כוונה זו של ניצוח וכן בכולן תהלה לדוד וכדומה. מה שאין כן הלל וברכה לא מצינו שיאמר ברכה לדוד וכדומה. ובמדרש תהלים שכתוב לשונות של זמר חושב שפיר הלל וברכה שגם הם לשונות של זמר הם:

אולם יש להבין למה אמרו במדרש⁸ רק עשרה לשונות והלא יש גם כן תהלה ובשלמא משכיל אפשר שאינו לשון של זמר כמו אלו. אבל תהלה נראה וודאי שהוא לשון זמר כמו תפלה ויראה שתהלה והלל שניהם לשון אחד של זמר הם ונוכל ליישב בזה גם כן מה דקשה עוד איך חושב הלל והללויה לב' לשונות של זמר והם לשון אחד באמת ואף שגדול מכולן הללויה הואיל ויש בו שם ושבח ביחד כמו שכתוב שם בש"ס⁹. מכל מקום לענין לשון של זמר הם אחד וודאי, ולפי מה שכתבנו נראה שכוונתם בהלל על תהלה שהוא לשון אחר מן הללויה. וכן נראה ליישב גם כן מה שמצינו בתיקוני זוהר בתיקון י"ג¹⁰ בעשרה מיני נגונים חושב שם רנה ובאמת גם הוא לשון של זמר הוא ואם כן הוי ליה י"א ולמה אמרו עשרה ויראה גם כן כיון שאמרו חז"ל¹¹ שתפלה נקראת בעשרה לשונות תפלה רנה צעקה כו' ואם כן לענין לשונות של זמר רנה ותפלה אחת הוא שכולן ענין תפלה ולכך בתיקונים שאינו חושב תפלה חושב רנה. ובמדרש חושב תפלה ושניהם כוונה על תפלה רק מר נקיש לה בלשון רנה כנ"ל. אולם בתיקונים שם חסר לשון העשירי ובזוהר חדש¹² מוסף על המאמר שם וכתב עשיראי בתפלה ע"ש. וקשה תרתי. חדא למה לא חשבו שם בהלל כמו הכא. ולמה לא חשבו הכא רנה כמו התם.

9. פסחים ק"ז ע"א. 10. תיקון י"ג, כט ע"ב. 11. דבר ב, א. 12. זוהר חדש תיקונים, עט ע"ב וקח ע"ב במהדורת הרב מרגליות. 13. רש"י א, א ד"ה אשרי; עיין לעיל הערה 6. 14. רש"י שם. 15. שוח"ט א; ע"ע קה"ז, לט; שה"ר א, וד, ג. 16. " על הדתות ועל הדינים העוברים על ישראל" (רש"י תהלים עז, א). 17. עיין רש"י ה, א; לט, א.

שפת אמת

המדרש קשה לפרש כן:

גם כן אשוריו כו' מוטב ליה לפרש כן:

עוד נראה לעניות דעתי כוונת רבינו ז"ל כי בכוונה הקדים זה המאמר של עשרה לשונות של זמר כו' וסמכו ענין עם זה בדיבור אחד. שנראה מזה המאמר שהאשרי הוא זמר ושבח להקב"ה. ואם יהיה הפירוש אשרי שטוב לו ויהיה נסמך על והיה כעץ שתול (א, א) אם כן אין בהאשרי זמר לה' יתברך רק שבר להאדם. ואף שרבינו²³ מפרש גם והיה כעץ כו' על עבודת ה' יתברך. עם כל זה זה ברכה להאדם ולא להקב"ה. לכך ראה רבינו פירוש מורווח ונאה. שדוד המלך ע"ה בא להגיד ולברר שאשוריו וטובותיו של אדם הוא אשר לא ילך כו' ולכך שפיר הוא שבח להקב"ה שעיקר הטוב הוא לעסוק בתורתו כו' ופירוש זה נכון כוונת רבינו ז"ל ועיין מה שכתבנו עוד אחרי זה²⁴ ישוב ופירוש הגון על זה:

(*) שם²⁵ כי מתוך שלא הלך לא עמד ומתוך שלא עמד לא ישב. פירוש עצת רשעים כמו שכתוב בתרגום יונתן במלכת רשיעין. שעצה פירוש המלכה אף שאין מוסכם להאדם רק שמחשב ועולה על דעתו ספק אם יעשה כן ושואל עצה בדעתו כי כליות יועצות²⁶ שהוא העיון שמעיין בשכלו אם יעשה כן או לא וכמו שכתוב (ויקרא י"ח ז') זמה הוא ופירש התרגום²⁷ עצת חטאין וכתב רש"י ז"ל שם²⁸ שיצרך יועצך לחטוא. הרי שלשון עצה הוא המלכה אף שאינו שומע לו עדיין רק שהגיע הפיתוי מהיצר אצלו עד שנסבך בסבך ספק שיהיה צריך בירור בדעתו אם לשמוע או לא ונמצא שהליכה בעצת רשעים הוא מביא החטא וכשמסלק הסיבה שאינו בא לכלל הספק כלל ממילא לא יעמוד בדרך חטאים ויראה

(*) שם¹⁸. אשוריו של איש ותהלותיו כו'. שאי אפשר לפרש כפשוטו שטוב להאיש שלא הלך כו' דאם כן אשרי להאיש הויה ליה למיכתב ולכך פירש רש"י ז"ל שהאשרי דבוק להאיש וכמו שהיה כתוב אשוריו האיש. שאשוריו הם אשר לא הלך. אך לא ידעתי מה יענה הרב ז"ל בפירוש אשרי יושבי ביתך (פד, ה) דשם אי אפשר לפרש כן. ועל כרחק הפירוש אשרי טוב ליושבי ביתך. ואף שלא כתוב ליושבי ביתך. וכן אשרי העם שככה לו (קמז, טו) גם כן על כרחק הפירוש להעם. ואולי גם שם יהיה הפירוש אשוריו של העם הוא מה שככה לו ומה שה' אלקיו. אך פירוש אשרי יושבי ביתך כמעט אי אפשר לפרש כן. וכן קשה מאשרי כל חוסי בו (ב, יב). וכן מאשרי תמימי דרך (קט, א) אם לא כמו שכתוב שם במצודת¹⁹ ע"ש שגם לרש"י שם משמע כזה²⁰ ודוחק ולכך נראה יותר שעיקר כוונת רבינו הוא שלשון אשרי הוא לשון רבים. ולכך אי אפשר לפרש טוב להאיש. ושם באשרי יושבי ביתך שפיר שייך לשון רבים טובים היושבים מה שאין כן הכא. ולכך פירש אשוריו היינו טובותיו. ושייך לשון רבים. ומכל מקום צריך עיון לעניות דעתי שמצינו אשרי איש ירא את ה' בסימן קי"ב (א). ואולי יפרש שם רש"י ז"ל גם כן אשוריו שלו הם מה שגבור בארץ יהיה זרעו כו'. ודוחק. עוד מצינו אשרי תבחר ותקרב כו'²¹ אם לא שנפרש גם כן אשוריו שלו הם נשבעה בטוב ביתך. וכל זה דוחק. ובלשון גמרא מצינו²² אשרי מי שראה פניו של אליהו. ושם אי אפשר לפרש רק שטוב לו. ואם כן גם הכא יש לפרש כן. ואולי גם רש"י סבירא ליה שיש לפרש כן גם כן. רק שבכאן שיש לפרש

18. "אשוריו של איש ותהלותיו של אדם אלו הם אשר לא הלך כי מתוך שלא הלך לא עמד ומתוך שלא עמד לא ישב" (רש"י א, א ד"ה 'אשרי'). 19. "אשרי תמימי דרך - ההלול והשבח של ההולכים בדרך תמים הוא בעבור כי הולכים בתורת ה' זהו דרך חיים ואין זולתה" (מצודת דוד קיט, א). 20. עיין רש"י קיט, ג ד"ה 'אף'. 21. "אשרי תבחר ותקרב ישכן חצריך נשבעה בטוב ביתך קדש היכלך" (סה, ה). 22. "אמר אבא אליהו זכור לטוב, לעולם אין התורה מתפרשת, אלא ממי שאינו קפדן, ואף אני איני נגלה אלא למי שאינו קפדן; אשרי מי שפגע בו, ומי שישב עמו, שמובטח לו שהוא בן העולם הבא" (כלה רבתי ד, לא). 23. רש"י א, ג ד"ה 'ועלהו'. 24. בד"ה הבא. 25. רש"י א, א ד"ה 'אשרי'. 26. ברכות טא ע"א; קה"ר ז יט, ג. 27. אונקלוס ויקרא יח, יז. 28. רש"י ויקרא יח, יז ד"ה 'זמה'.

שפת אמת

אין צורך בלא עמד שממילא לא עמד כו' כנ"ל:

והנה יש להבין ההפרש בין לא עמד ללא ישב. וביאור הענין נראה (וכן מצאתי לשון רש"י בע"ז י"ח ע"ב ע"ש³¹) שסדר החטאים מקודם יש המלכה כמו שכתבנו מקודם דהיינו שנותן אל לבו לעיין ולראות אם נכון שיעשה החטא ואחר כך העיין עצמו שנופל במחשבתו הסכם לעשות הדבר ועם כל זה יוכל עוד להיבטל זה ההסכם שהוא רק בדרך ספק רק שהוא יותר מעצת רשעים שהוא רק מה שהולך להסתפק. ועמידה הוא שעומד עתה בהצד לעשות החטא ואף שיבטל אחר כך ויהיה במוסכם לדחותה עם כל זה עתה עומד במחשבה ורצון לעשות. וישיבה הוא ההסכם הגמור אחר ישוב הדעת שנתיישב אצלו בוודאי שטוב הרע בעיניו ולכך בעצת רשעים שייך לשון רשע ולא חטא מאחר שעדיין אינו מסופק בגוף החטא רק שמה שהפיתוי נכנס ללבבו נקרא עצת רשעים שעיקר העולה בזה הוא מה שטר מאחרי ה' ודביקותו אבל לא שייך לקרותו חטא כי עדיין אין דבר מהחטא הפרטי. רק שזה רשעת בכלל. ואחר כך כשמעיין ועומד באותו צד לעשות החטא שייך דרך חטאים שהרי עתה עומד ברצון לעשות החטא ובדרך החטא הוא עומד. ועדיין לא שייך לקרותו ליצנות אף שהחטא נקרא ליצנות³² הטעם הוא כי פירוש ליצנות הוא שמתלוצץ מאיזה דבר. והרי הוא דבר בטל ואין לו קיום שהרי אינו לצורך ענין שיש בו ממש רק שמתלוצץ ומבזה דבר ההוא ואין בזה שום תועלת. ולכך נקרא מושב לצים שאצל המתלוצץ הוא דבר קבוע והליצנות הוא היפוך מזה שאינו קבוע והוא דבר בטל ואין בו תועלת ולכך דבר שבא במקרה לא שייך לקרותו עמידת לצים שעיקר רעות הליצנות הוא זה עצמו שעושה בו קבע ומבלה הזמן בדבר

שמהאי טעמא פירש רבינו ז"ל אשוריו של אדם כו' ולא כפשוטו שטוב להאדם שלא הלך כו' שאם כן קשה הלא גם אם הלך בעצת רשעים ואף על פי כן לא נפתה אחריהם ולא בא להיות עומד בדרך חטאים גם כן טוב לו. ואפשר שזה נאה ויפה יותר שיגבר על יצרו ולא ישמע אליו ואם כן הוה ליה למימר אשרי האיש שלא עמד בדרך חטאים ומה נפקא מינה מה שהיה מקודם אם לא עמד מטעם שלא הלך או שאף שהלך מכל מקום לא עמד סוף סוף לא עמד. ולכך פירש ז"ל אשוריו כו' היינו שזה עצה טובה להאדם שיעשה כן שלא ילך וממילא לא יבא לעמוד ושוב לא קשיא שיאמר אשרי שלא עמד כי אם יש אדם שהולך בעצת רשעים אף על פי שלא עמד. אין לשבחו ולפארו עדיין כי יוכל להיות שיוגרים ההליכה שפעמים לא יוכל להתגבר ויבוא לעמוד. רק עיקר שבח ופאר האדם הוא כשלא הלך שבוודאי לא יגיע לעמוד כו' מה שאין כן אם היה הפירוש שטוב לו שפיר קשה כנ"ל שהרי מכל מקום טוב לו לזה שלא עמד ואף שיוכל להיות שעוד יעמוד אין זה חסרון להכלל שטוב למי שלא עמד שכמו שהוא עתה שלא עמד טוב לו. ולכך פירש שהוא אשוריו כו' ולכך כלל רש"י זה בתוך דיבור אחד והדברים נכונים בעזה"י:

וזהו שכתוב במדרש²⁹ ובש"ס (ע"ז י"ח ע"ב) אמר רבי שמעון בן פזי מאחר שלא הלך היכן עמד ומאחר שלא עמד היכן ישב אלא לומר לך שאם הלך סופו לעמוד ואם עמד סופו לישב שמצוה גוררת כו'³⁰. והיינו כנ"ל שעיקר הוא שכשלא הלך יש לשבחו ולהללו ששוב לא יעמוד ולא ישב רק מה שכתוב ובדרך כו' לא עמד כו' לאשמועינן שכשהלך אף שלא עמד אין להללו ולשבחו שבין שהלך סופו לעמוד ועיקר אשוריו ותהילותיו של אדם כשלא הלך ואז שוב

29. שוח"ט א. 30. אבות פ"ד מ"ב. 31. "אם הלך סופו לעמוד - הלך משמע בהעברה בעלמא סופו לעמוד ולהתעבב ביניהם מעט וה"ק אשרי שלא הלך ומתוך שלא הלך לא עמד ומתוך שלא עמד לא ישב הא אם הלך סופו לעמוד כו'". 32. "וד יהיר לין שמו" (משלי כא, כד).

ב כי אם בתורת יהוה חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה:

שפת אמת

ליצים כנ"ל. ולכך שינה שם ולא אמר שאכלו כמו שכתוב במשניות הסמוכים שם³⁶. שכשאכלו ולא אמרו דברי תורה אף שהוא רע כמו שנתבאר שם אבל מושב ליצים לא שייך לקרוא זה שעיקר קביעת שיבתם³⁷ הוא לאכול. רק מה שישבו בכוונה לדברים בטלים נקרא מושב ליצים כנ"ל:

(ב) כי אם כו'.³⁸ כי האדם שיש לו דעת מחויב לייגע עצמו בשכלו לידע את דרך הישר והצדק. אבל באמת אין בכח שכל האדם בעצמו למצוא דרך הישר. אך צריך לבטל כל שכלו להתורה ומצות ה'. וזוה הביטול שמבטל שכלו לבסוף מתעלה גם כל המחשבות שהתבונן בשכלו למצוא דרך הישר. וזהו שכתוב³⁹ חשבתי דרכי כו' (ק"ט, נט) בכל יום הייתי כו' שהיו לי כמה מחשבות ועצות ולבסוף היו רגלי מביאות לבטל עצמי אל עדותיך. וזהו שכתוב⁴⁰ בחקותי תלכו (ויקרא כו, א) להיות עמלים בתורה. והליכה היא בשכל ודעת רק שיהיה תכלית כל השכל לבטל עצמו לחוקות ה'. [*וזה] פירוש הפסוק (א, ב) בתורת ה' חפצו ובתורתו יהגה ואמרו חז"ל⁴¹ משעמל בה נקראת תורתו. אף על פי כן בתורת ה' חפצו דייקא שהגם שיש לו הרבה חכמה ודעת ובתורתו יהגה יומם ומכל מקום עיקר חפצו בתורת ה' כי תורת ה' אין לה חקר וצריך האדם לייגע בתורה למצוא רצונו יתברך ולבטל שכל עצמו כי חכמת מה לו⁴²:

(*) ברש"י ד"ה כי אם בתורת ה' חפצו. הא למדת שמושב הליצים מביאו לידי בטול תורה. לכאורה אין דבריו מובנים כי פירוש הפסוק נראה שלא הלך בעצת רשעים אף רגע כי אם חפצו והגיונו יומם ולילה בתורה

בטל אבל שחוק לשעה לא שייך לקרותו לץ. ולכך עמידתו בדרך החטא שהוא בזמן שמסופק עדיין רק שחושב עתה צד הזה. לא נופל בו שם ליצנות שהוא רק לשעה וכמו שכתב רש"י הלשון בע"ז י"ח ע"ב שעמידה הוא דרך העברה והיינו כנ"ל שלבסוף חוזר מזה ונעשה דבר בטל לו בעצמו רק שלשעה עמד בצד הזה כנ"ל. ובמושב ליצים. היינו כשמוסכם אצלו דרך הרע זה נקרא ישיבה שנתיישב בדעתו שכן נכון לעשות ואין ישיבה אלא לשון העכבה³³ ואינו מקרה רק שהוא אצלו דבר קבוע ומיושב. וזה מושב ליצים שהחטא הוא דבר בטל ואין לו קיום ואדרבא הוא ביטול הקיום והעמדת העולם. ואצלו נעשה זה דבר קבוע ומיושב. לכך נקרא ישיבת ליצים. ואמרו מתוך שלא עמד לא ישב להודיע על ידי העמידה אף שחוזר אחר כך מכל מקום זה אינו בכלל אשרי. שיוכל להיבטל ולגרור גם להיות מוסכם אצלו דרך הרע ולהיות בכלל מושב ליצים כנ"ל:

ובזה יש ליישב גם כן פירוש המשנה (פ"ג דאבות³⁴) שנים שיושבים ואין ביניהם דברי תורה הרי זה מושב ליצים שנאמר ובמושב ליצים לא ישב ועמדו המפרשים³⁵ מהיכן הוכיח שזהו מושב ליצים ע"ש. ויראה הפירוש שמוכיח מפסוק זה שעיקר הגנות במושב ליצים הוא כנ"ל שעושה מדבר בטל דבר קבוע וכשמיושב ומוסכם אצלו דרך הרע נקרא מושב ליצים. שעושה מחטא שהוא דבר בטל והסרה מדבר המקוים והוא עושה ממנו דבר קבוע ויסוד מוסד וממילא שנים שיושבין ואין ביניהם דברי תורה. והיינו שמיישבים עצמם בקביעות לדברים בטלים ועושין קיום מדבר בטל נקרא מושב

33. מגילה כא ע"א. 34. מ"ב. 35. עיין פירוש המשניות לרמב"ם, תוספות יו"ט ומדרש שמואל במקום. 36. אבות פ"ג מ"ג. 37. אולי צ"ל 'שיבתם'. 38. בחוקותי תרנ"ב. 39. "אם בחקותי תלכו" הה"ד 'חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדותיך' אמר דוד רבונו של עולם בכל יום ויום הייתי מחשב ואומר למקום פלוני ולבית דירה פלונית אני הולך והיו רגלי מביאות אותי לבתי כנסיות ולבתי מדרשות הה"ד 'ואשיבה רגלי אל עדותיך' (ויק"ר לה, א). 40. ספרא בחוקותי א, הקדמה. 41. רש"י תהלים א, ב ד"ה 'ובתורתו יהגה', עפ"י ע"ז יט ע"א. 42. עפ"י ירמיה ח, ט.

שפת אמת

חילוקים במדרגות הצדיקים. וצריך אדם להתעלות תמיד ממדרגה למדרגה ויש לו תמיד תורה חדשה וחיות חדש. וזה ללכת בהם. וחי בהם⁴⁷. הרי הוא אומר (ויקרא יח, כח) ולא תקיא הארץ כו' כאשר קאה הגוי אשר לפניכם והיתכן שיהיו חשודין בני ישראל להיות כטומאת האומות. אך הכל לפי המדרגה כי האומות היה להם רק ז' מצות ובהזידם לעבור עליהם הקיאה הארץ אותם. וכפי החוק שהיה להם ויצאו מזה החוק לא סבלה אותם הארץ. כן בני ישראל לפי החוקים השייכים להם צריכין לשמור את חוקם שתסבול הארץ אותם. וכן שייך בכל פרט כפי מה שמתעלה יש לו חוקים ותורות מה שלא היה לו מקודם. וזהו שכתוב ובתורתו יהגה. נקראת תורתו⁴⁸ כמו שכתבנו:

(*) ברש"י ד"ה ובתורתו יהגה מתחלה היא נקראת תורת ה' ומשעמל בה נקראת תורתו. בש"ס (ע"ז י"ט⁴⁹) בתחלה תורת ה' ולבסוף תורתו דאין לפרש בתורתו קאי על ה' שמקודם פירוש בתורתו של ה' דאם כן מיותר והוה ליה למימר ויהגה בה יומם ולילה. והוסיף הרב ז"ל משעמל בה אף שלא כתוב עמל בפסוק רק בתורת ה' חפצו ואם כן משמעות הש"ס שעל ידי שחפצו בתורת ה' נקראת תורתו. ונראה כי עמל נקרא מה שהוא טורח ויגיעה לאדם היפוך רצונו והיינו מה שחפץ בתורת ה' אף מה שהוא היפוך שכלו ורצונו רק לבעבור כי תורת ה' הוא. חפץ בו. זה נקרא עמלים בתורה וזהו שכתב רש"י ז"ל ובמדרש פרשת בחקותי⁵⁰ אם בחקותי תלכו שתהיו עמלים בתורה ע"ש. שזה האדם מקבל החקה אף שאין מבין בו כלל על פי השכל שחוקה אין לה טעם מובן לאדם ואף על פי כן מקבלו זה נקרא עמל. וזהו שכתוב שם בש"ס סמוך

וודאי כשישב במושב לצים היה אז בטל מהתורה. אבל עדיין לא נלמוד ששיבת לצים יביאנו לידי ביטול תורה אף שלא בשעת ישיבתו עם הלצים. ויראה דהלא יש להקשות עוד דכל פסוק הראשון מיותר והיה די באומריו אשרי האיש שחפצו בתורת ה' כו' יומם ולילה וממילא כשלומד יומם ולילה וודאי דשוב לא הלך ולא עמד כו' והגם דבזה יש לומר דקא משמע לן שאם הלך סופו לעמוד כו'⁴⁵ כמו שכתבנו בסמוך. מכל מקום הא קשיא דפסוק השני מיותר כי מאחר שלא הלך כו' וודאי לומד יומם ולילה שאם מבטל מתורה כשיש לו זמן ללמוד הרי הוא עצת רשעים שאמרו חז"ל שהמבטל מדברי תורה נקרא רשע. שעליו דרשו חז"ל⁴⁴ דבר ה' בזה הכרת תכרת כו' כמו שכתוב בתניא⁴⁵. ואם כן מיותר כל הפסוק השני ולכך פירש רש"י ז"ל שגם הוא נכתב לכוונה זו כמו הך דלא עמד ולא ישב שכתוב במדרש שהוא ללמד שאם הלך סופו לעמוד ולישב כמו כן סופו לבטל מדברי תורה אף שלא בשעת ישיבתו עם הלצים. נמצא כי כל זה העצה שלא ילך שאם ילך סופו לעמוד ואם עמד סופו לישוב ואם ישב סופו לבטל מדברי תורה כנ"ל ומתוך שלא הלך לא עמד ומתוך שלא עמד לא ישב ומתוך שלא ישב בתורת ה' חפצו כו' אבל אם הלך כו' וישב בישיבת הלצים ניטל ממנו החפץ והרצון לתורת ה' וממילא אינו לומד אף שלא בשעת ישיבת הלצים כנ"ל:

ובתורתו יהגה כו'.⁴⁶ כל מה שהאדם מכניס כוחו וחיייו בעסק המצות ניתן לו חיות חדש. והחיות הזה הוא במדרגה גבוה מחיות שהיתה לו בראשונה וכמו שכתוב (ישעיהו מ, לא) וקוי ה' יחליפו כח. וכן הוא תמיד שיש כמה מדרגות בענין החיים כמו שיש

43. ע"ז יח ע"ב; רש"י א, א. 44. סנהדרין צט ע"א. 45. "ואפילו העובר על איסור קל מקרי רשע כדאיתא בפ"ב דיבמות... וכ"ש וק"ו כל שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק שעליו דרשו חז"ל כי דבר ה' בזה וגו' הכרת תכרת וגו'" (תניא לקוטי אמרים, א). 46. אחרי מות תרמ"ד. 47. "את משפטי תעשו ואת חקתי תשמרו ללכת בהם: ושמרם את חקתי ואת משפטי אשר יעשה אתם האדם וחי בהם" (ויקרא יח, ד-ה). 48. ע"ז יט ע"א; רש"י תהלים א, ב ד"ה 'ובתורתו יהגה' (מובא בתחילת הדבור הבא). 49. ע"א. 50. ספרא בחקותי א, הקדמה.

ג וְהָיָה כְּעֵץ שֶׁתּוֹל עַל פְּלָגֵי מַיִם אֲשֶׁר פָּרְיוֹ יִתֵּן בְּעֵתוֹ
וְעֵלְהוּ לֹא יִבּוֹל וְכֹל אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה יִצְלִיחַ: ד לֹא כֵן הֶרְשָׁעִים
כִּי אִם כַּמֵּץ אֲשֶׁר תִּדְפְּנוּ רוּחַ: ה עַל כֵּן לֹא יִקְמוּ רְשָׁעִים
בַּמִּשְׁפָּט וְחֲטָאִים בְּעֵדֶת צְדִיקִים: ו כִּי יוֹדַע יְהוָה דְּרָךְ
צְדִיקִים וְדְרָךְ רְשָׁעִים תֵּאבֵד:

ב א לָמָּה רָגַשׁוּ גוֹיִם וּלְאֻמִּים יְהִנּוּ רִיק: ב יִתְיַצְבוּ מַלְכֵי
אָרֶץ וְרוֹזְנִים נוֹסְדוּ יַחַד עַל יְהוָה וְעַל מְשִׁיחוֹ:
ג נִנְתְּקָה אֶת מוֹסְרוֹתֵימוֹ וְנִשְׁלִיכָה מִמֶּנּוּ עֲבֹתֵימוֹ: ד יוֹשֵׁב

שפת אמת

כל דיבור נתפשט לשבעים לשון. והוא הארות המתפשטין משורש האילן לענפים ועלים. (וזהו שכתוב] ועלהו לא יבול דרשו חז"ל⁵⁶ אפילו שיחת חולין כו'. פירוש על ידי רוב עסק התורה של התלמידי חכמים מתקדש פיהם ממילא שורה קדושה וחיות בכל השיחה היוצאת מפיהם:

ב (א) 'בפסוק למה רגשו כו' ננתקה את מוסרותימו כו'. איתא במדרש² כי כשבאין הרשעים לבטל עול תורה ומצות מבני ישראל כמו שכתוב על ה' ומשיחו. אז יושב בשמים ישחק ע"ש. כי לא די להם שמשעבדין גופות בני ישראל ורוצין עוד לבטל עול מלכותו יתברך מעלינו לכן בדין הוא שינקום הקב"ה נקמתו מהם. וזה היה עיקר עצת הרשעים הללו. וגם עתה בדורות הללו הרשעים קמים לבטל עול תורה והוא סימן לבוא עת מפלה שלהם. דאיתא³ מלכות הרביעית כולל כל הג' מלכויות לכן ראה דניאל חיה רביעית בפני עצמה ע"ש וממילא סוף המלכות שלהם באים להשכיח מאתנו חס ושלוה תורת ה' ומצפין אנו

לזה ואמר רבא מתחילה ילמוד אדם ואחר כך יסבור כו' שנאמר בתורת ה' ואחר כך יהגה ע"ש. גם כן כנ"ל שמתחילה ילמד לידע משפט תורת ה' אף שאינו יודע הטעם. וזה נקרא עמל בתורה ולכך על ידי שחפצו בתורת ה' היינו מה שהוא תורת ה' ואין מובן לו על ידי זה נקראת מיד תורתו ועל ידי זה יוכל להגות אחר כך דהיינו לסבור ולעיין בטעם הענין כמו שכתב רש"י ז"ל שם בש"ס⁵¹. ונמשך גם זה לענין אחד שמתוך שבתורת ה' חפצו נקראת תורתו ונותן לו ה' יתברך בינה שיוכל להגות בטעם הדבר. וזה שמסיים הרב ז"ל יהגה הוא מחשבה בלב⁵² והיינו עיון בטעמי התורה כנ"ל:

(*) שם⁵³. יהגה כל לשון הגה בלב כדרך אומרו (י"ט טו) והגיון לבי. לבך יהגה אימה (ישעיהו לג, יח). כי שוד יהגה לבם כו' (משלי כד, ב). וקשה כי מצינו הגיון על דיבור גם כן כמו שכתבו חז"ל⁵⁴ כל ההוגה ה' באותיותיו. (חסר הסיים):

(א) ועלהו וכו'. כי התורה חיות הכל כמו שכתבו חכמים⁵⁵ בשעת קבלת התורה

51. ע"ז יט ע"א ד"ה 'ואח"כ יהגה'. 52. עיין ברש"י, הובא בתחילת הדיבור הבא. ובמצודת ציון כתב: "הגה - תשמש ענין מחשבה כמו"ש והגיון לבי" וכו'. 53. רש"י תהלים א, ב ד"ה 'יהגה'. 54. סנהדרין פ"מ מ"א. 55. שבת פח ע"ב. 56. סוכה כא ע"ב; ע"ז יט ע"ב. 1. חנוכה תרמ"ח ד"ה 'כשעמדה'. 2. עיין שו"ת, ב. 3. "בחר דנא חזה הוית בחזוי עם לילא וארו חיוא רביעאה דחילא ואמתניא ותקיפא יתירא" (דניאל ז, ז) - זו אדום, דניאל ראה שלשתן בלילה אחד ולו בלילה

בְּשָׁמַיִם יִשְׁחַק אֲדֹנָי יִלְעַג לָמוֹ: הָ אֵז יְדַבֵּר אֱלִימוּ בְּאָפוֹ
 וּבַחֲרוֹנוֹ יִבְהַלְמוּ: וַאֲנִי נִסְכַּתִּי מִלְכֵי עַל צִיּוֹן הַר קְדוֹשִׁי:
 וְאִסְפְּרָה אֶל חֶק יְהוָה אָמַר אֱלִי בְּנֵי אֶתְּהָ אָנִי הַיּוֹם
 יִלְדֶתֶיךָ: הָ שָׂאֵל מִמְּנִי וְאֶתְּנָה גּוֹיִם נִחְלָתְךָ וְאֶחָזְתְּךָ
 אֶפְסֵי אֶרֶץ: ט תִּרְעַם בְּשִׁבְט בְּרִזָּל כְּכֹלִי יוֹצֵר תִּנְפָצִים:
 י וְעַתָּה מְלָכִים הִשְׁכִּילוּ הַוּסְרוּ שְׁפִטֵי אֶרֶץ: יא עֲבָדוּ אֶת
 יְהוָה בִּירְאָה וְגִילוּ בְרַעְדָּה: יב נִשְׁקוּ בַר פֶּן יֶאֱנַף וְתֵאבְדוּ

עץ הדעת טוב

נשיא בישראל. גם לא מצדי כי אתמול הייתי רועה צאן. אם כן הכבוד שמכבדין אותי ידמה אל החוק אשר אין [בו] טעם. וזהו שכתוב אספרה אל חוק. אז ענהו הקדוש ברוך הוא ואמר לו דוד לא כך הוא. כי ראוי אתה לכבוד מב' צדדין. אם מצד כי בני אתה ואני אביך. וזהו שכתוב ד' אמר אלי בני אתה. ואם מצד עצמך. כי הרי אני היום ילדתיך וכמו שהתינוק שנולד ביום הזה אין בו חטא. כך אתה אין בכך שום חטא על דרך מה שכתבו רז"ל¹ על (שמואל א יג, א) בן שנה שאול במלכו כבן שנה:

(ט) תרועם בשבט ברזל וכו'. אמר יתדמו אל מי שמכה בכלי חזק של ברזל על גבי הכלי של

אמר הכותב חיים בכ"ר יוסף ויטאל הסופר ז"ל:

רצוני לחבר מה ששמעתי מפני זולתי בפשטי הפסוקים ובמאמרים של חז"ל בימי חורפי עד היותי היום בן עשרים שנה. והגם כי הכל מה שיגעתי וכתבתי נאבד ממני ולא נשאר בידי רק מעט מזער. כאשר עיניך תראינה. ואלו הם הפשטים:

ב (י) אספרה אל חוק וכו'. בנוהג שבועולם שמכבדין את האדם לשתי סיבות. או מחמת אביו שהוא אדם גדול. אף על פי שהוא מצד עצמו אינו ראוי. או מחמת עצמו אף על פי שאין אביו ראוי. לכך אמר דוד אני איני ראוי לכבוד. לא מצד אבי כי לא היה מלך או

1. יומא כב ע"ב; ע"ע ירושלמי ביכורים, פ"ג ה"ג.

שפת אמת

מחסרון תיקון הנפש בעבודת ה'. ויתגבר זו הדאגה ויתבטל דאגת יסורי הגוף. וכתוב (שה"ש א, יג) צרור המור דודי לי דרשו חז"ל⁵ אף על פי שמצר ומימר לי בין שדי ילין (שם). שגם מתוך היסורים והגלות יכולין להתקרב אל ה' ואיתא בגמרא⁶ כתיב ברית במלח⁷ וברית ביסורים⁸ מה המלח ממתק את הבשר ובילקוט⁹ גורס ממתק את הקרבן כך יסורים ממתקים את הגוף. פירוש

שירחם הקב"ה עלינו במהרה וינקום נקמתינו מהם:

(יא) עבדו את ה' ביראה וכתוב (ק, ב) עבדו את ה' בשמחה כי בכל המדות צריכין לעבוד את ה'. וכשאדם שרוי בטובה צריכה להיות עבודת ה' בשמחה ושיתגדל שמחת עבודת ה' יותר מכל השמחות ויתבטל שמחת הגוף לעבודת ה' וכמו כן בגלות ויסורים צריך להיות יראת ה' ופחד ודאגה

4. כי תבוא תרס"ד ד"ה 'בפסוק תחת'. 5. שבת פח ע"ב.

9. ילקוט"ש ח"א רמז של"ט, רמז תת"ג, רמז תתק"ב.

אחד, למה? ר' יוחנן אמר: ששקולה כנגד שלשתן' (ויק"ר יג, ה).

6. דברים כה, טט. 7. ויקרא ב, יג. 8. דברים כה, טט.

דָּרַךְ כִּי יִבְעַר כְּמַעַט אִפּוֹ אֲשֶׁרִי כָּל חוֹסֵי בּוֹ:
 ג א מְזוּמוֹר לְדוֹד בְּבִרְחוֹ מִפְּנֵי אֲבִשְׁלוֹם בְּנֹו: ב יְהוָה מָה
 רַבּוֹ צָרִי רַבִּים קָמִים עָלָי: ג רַבִּים אֲמָרִים לְנַפְשִׁי אֵין
 יְשׁוּעָתָה לוֹ בְּאֵלֵהִים סָלָה: ד וְאַתָּה יְהוָה מָגֵן בְּעַדִּי
 כְּבוֹדִי וּמְרִים רֵאשִׁי: ה קוֹלִי אֵל יְהוָה אֶקְרָא וַיַּעֲנֵנִי מֵהַר

עץ הדעת טוב

חרס. אשר כשנשבר אין לו תקנה. באופן כי הכלי שבו מכין יהיה חזק. וגם הכלי שמכין עליו יהיה בתכלית החולשא:
 ג א (א) מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו. נודע מה שהרגישו רז"ל¹ קינה מבעי ליה. ואפשר לתרץ כי היה משורר ומזמר ונותן הודאות אל ה' יתברך. על אשר השווה

אותו הקדוש ברוך הוא אל הצדיקים העצומים אשר כולם נתייסרו מידו יתברך בענין הבריחה. כמו שמצינו (הושע יב, ג) ויברח יעקב שדה ארם. (שמות ב, טו) ויברח משה מפני פרעה. ובאליהו (מלכים א יט, ג) ויירא וילך אל נפשו וכו':
 (ה) קולי אל ד' אקרא וכו'. יש לומר דהווא ליה

1. "מזמור לדוד קינה לדוד מיבעי ליה? אמר רבי שמעון בן אבישלום: משל למה הדבר דומה לאדם שיצא עליו שטר חוב, קודם שפרעו היה עצב, לאחר שפרעו שמח אף כן דוד, כיון שאמר לו הקב"ה 'הנני מקים עליך רעה מביתך' היה עצב, אמר שמא עבד או ממזר הוא דלא חייס עלי. כיון דחזא דאבשלום הוא שמח, משום הכי אמר מזמור" (ברכות ז ע"ב; ילקוט"ש ח"ב,

שפת אמת

כשעובדין את הבורא מתוך היסורים. היסורים מסייעין לעבודת הבורא כמו הכהן והמלח בבית המקדש היו מסייעין להקרבת¹⁰ ובוזרה הקדוש¹¹ כתוב אחד אומר (ק, ב) עבדו את ה' בשמחה וכתוב אחד אומר (ב, יא) עבדו את ה' ביראה כו' כאן כד ישראל שראן בארעא ד'ישראל כו'. דכתיב כמה פעמים (ויקרא כג, מ; דברים יב, יב) ושמחתם לפני ה' אלקיכם דאיתא¹² שמחתי מתוך יראתי ויראתי מתוך שמחתי. ובחוץ לארץ העיקר היראה. ומכח היראה זוכין לשמחה. ובארץ ישראל העיקר השמחה. ומתוך השמחה זוכין ליראה. וכן הוא בימי המעשה שמחתי מתוך יראתי ובשבת קודש שנקרא יום שמחה כמו שכתבו ז"ל¹³ וביום שמחתכם (במדבר י, ז) אלו השבתות אז יראתי מתוך

שמחתי. ובאמת עיקר השמחה בהתגלות כח הנשמה. ובשבת קודש דיש נשמה יתירה¹⁴ יומא דנשמתי¹⁵ הוא השמחה כמו שכתוב (תהלים צב, ה) שמחתי כו' בפעלך במעשי ידיך ארנן זהו הנשמות מעשה ידיו של הקב"ה¹⁶ כמו שכתוב (ישעיה נו, טז) ונשמות אני עשיתי. וכמו כן בארץ ישראל ובמקדש זכו להארת הנשמה כמו שכתוב (ישעיה מב, ה) נותן נשמה לעם עליה. עבודת השמחה מצד הנשמה ומצד הגוף היראה. וזה יגיעת בשר להכניע הגוף שלא לבא לידי חטא כמו שאמרנו¹⁷ בשר שלא נתייגע ביראה כו'. ובהכנעת הגוף זוכין להארת הנשמה גם בימי המעשה. ובשבת ומקדש שזוכין אל היראה מתוך השמחה הוא יראה גדולה מזו בחינת יראת הרוממות:

10. ראה תרס"א ד"ה 'בפסוק'. 11. "כתוב אחד אומר עבדו את יי' בשמחה, וכתוב אחד אומר (שם ב) עבדו את יי' ביראה וגילו ברעדה, מה בין האי להאי, אלא כאן בזמנא ד'ישראל שראן בארעא קדישא כאן בזמנא ד'ישראל שראן בארעא אחרא" (זוהר ח"ג, קיח ע"א). 12. תנא דבי אליהו רבה, ג. 13. ספרי בהעלותך, עז. 14. ביצה טז ע"א. 15. זוהר ח"ב, רה ע"א- ע"ב. 16. עיין בתי מדרשות ח"ב עמ' צא. 17. "בשעה שנפטר האדם המלאך הממונה על הדין עומד כנגדו ואומר

קִדְשׁוֹ סִלָּה: וְאֲנִי שִׁכַבְתִּי וְאִישָׁנָה הִקִּיצוּתִי כִּי יְהוָה
 יִסְמְכֵנִי: ז לֹא אִירָא מִרְבָּבוֹת עִם אֲשֶׁר סָבִיב שְׁתוּ עָלַי:
 ח קוֹמָה יְהוָה הוֹשִׁיעֵנִי אֱלֹהֵי כִּי הִבִּיתָ אֶת כָּל אֹיְבֵי לְחֵי
 שִׁנֵּי רְשָׁעִים שִׁבַרְתָּ: ט לִיהוָה הִישׁוּעָה עַל עַמְּךָ

עץ הדעת טוב

צריך בה יקיצה אלא סמיכה בלבד:
 (ז) לא אירא וכו'. אמר לא אירא מרבבות עם.
 יען כי אינם יכולין ללחום עמי. אלא מסביב
 שהוא הגוף הסובב ומלביש את הנפש בתוכו.
 אבל אל נפשי עצמה אין בהם כח להלחם עמי.
 וזהו שכתוב אשר סביב שתו עלי. או ירצה
 הנה עתה בראות הגוים אשר סביב ירושלים
 עמון ומואב ופלתים. כי גם בני קם עלי
 להרגני. אפשר כי גם הם יקומו וימרדו בי
 להרגני. אמנם אני לא אירא מאותם רבבות
 עם אשר סביב ירושלים שתו עלי להלחם. לפי
 שהם גוים עובדי עבודה זרה. אבל מה שאני
 מצטער הוא על ישראל הנלחמים בי. כי אולי
 יוכלו לי ועליהם אני צריך להתפלל (ח) קומה
 ד' הושיעני אלהי וכו'. או ירצה הנה עד עתה
 הייתי אני מולך תוך ירושלים והאויבים סביב
 לי מחוץ ירושלים. ולכן לא הייתי מתיירא
 מאותם הרבבות עם. אבל עתה שהאויבים
 אבשלום והעם תוך ירושלים. ואני נדחה
 לחוץ. עתה אני צריך תפלה קומה ד' הושיעני
 אלהי וכו'. או ירצה בהיות אויבי אומות העולם
 הייתי מתפלל אל השי"ת (תהלים יח, לח) ארדוף
 אויבי ואשיגם וכו' אבל עכשיו אשר אויבי הם
 ישראל אין ראוי לי להתפלל על רעתם חס
 ושלום אף אם אויבי הם. אמנם יספיק לי במה
 שאתפלל על עצמי שיושיעני מידם וזהו
 שכתוב קומה ד' הושיעני אלוהי. ואמר (ט) כי
 הכית את כל אויבי לחי שיני וכו' זכר שתי
 מיני מכות. לחי כנגד המכות הנגלות כי אין
 נגלה יותר באדם מן הלחים. ושינים כנגד מכה
 שבסתר שאין אבר באדם כל כך צנוע תוך
 האדם כמו השינים:
 (ט) לה' הישועה על עמך וכו'. אמר עליך ד'

למימר יקרא כי חוזר אל קולי הנזכר, אשר
 הוא יקרא אל ה' יתברך. ועוד כי אקרא הוא
 עתיד. ויענני הוא עבר. אבל הענין דומה לב'
 בני אדם שבאו לשאול דבר מן המלך. אל
 האחד אמר המלך אל תספר לי דבר. כי כבר
 אני יודע שאלתך מה היא וכבר עשיתה. ואל
 הב' שהיה אוהבו ביותר המתין לו עד אשר
 סיים שאלתו ואחר כך אמר לו כבר עשיתי
 שאלתך. אלא שחפצתי לשמוע דבריך מרוב
 אהבתי אותך. כך אמר דוד הנה דרך בני אדם
 כי הקול שלהם הוא הקורא אל ה' יתברך בלתי
 כוונה. אבל האנשים עצמן אינם קוראים אותו
 בתפלתם. אבל אני כאשר קולי צועק אל ה'
 יתברך. אני הוא הקורא אותו ובשכר זה טרם
 אקרא כבר הוא ענה אותי. וזהו שכתוב ויענני
 מהר קדשו לשעבר. ועם כל זה המתין לי עד
 שאסיים תפלתי מרוב אהבתו אותי:

(י) אני שכבתי וכו'. גם בזה יש לומר כי
 שכבתי ואישנה והקיצותי הוא לשון עבר.
 ויסמכני לשון עתיד. והענין. כי הנה מזמור זה
 אמר דוד על ענין אבשלום בנו. ואמר כבר
 עברו עלי שתי צרות הא'. ענין שאול המלך
 שביקש להרגני. וכנגדה אמר אני שכבתי
 לשעבר. וגם שהיא שכיבה גמורה הנקראת
 שינת קבע. גם צרת שאול היתה גדולה מאד
 כי היה איש נכרי ולא יחמול עליו כמו שכתבו
 רז"ל¹ על מזמור לדוד לפי שהיה בורח
 מאבשלום בנו. שאם יפול בידו ירחם עליו.
 ואמר ואישנה שינת עראי בלתי שכיבה כנגד
 צרת אבשלום שהיה בנו כנזכר (א). והנה כיון
 שכבר הקיצותי מצרת שאול שהיתה שינת
 קבע והוצרכה יקיצה. מובטח אני מכל שכן כי
 ד' יסמכני מצרת אבשלום בני לעתיד שאין

בְּרַכְתְּךָ סֵלָה:

ד א לְמִנְצַחַת בְּנִינֹת מְזֻמּוֹר לְדָוִד: ב בְּקִרְאֵי עֲנֵנִי אֱלֹהֵי
צְדָקִי בְּצַר הִרְחַבְתָּ לִּי חֲנִנִי וְשִׁמְעַתְּ תַפְלָתִי: ג בְּנֵי אִישׁ
עַד מָה כְּבוֹדִי לְכַלְמָה תֵּאָהָבוּן רִיק תִּבְקָשׁוּ כָזָב סֵלָה:
ד וְדַעוּ כִּי הַפְלָה יְהוָה חֲסִיד לּוֹ יְהוָה יִשְׁמַע בְּקִרְאֵי אֱלֹהֵינוּ:

עץ הדעת טוב

מוטל להושיע אותנו. כי אין זולתך מושיע. ועלינו עמך אינו מוטל רק ברכתך סלה. שנברך ברכת הגומל לחייבים טובות. אחר שתצילנו מן הצרות. כנודע בענין ארבעה צריכים להודות². וידמה אל מה שכתבו רו"ל על השקיפה ממעון קדשך (דברים כו, טו) במסכת מעשר שני³ עשינו מה שגזרת עלינו. אף אתה עשה מה שהבטחתנו: לה' הישועה וכו'. ירצה כאשר מלך בשר ודם נוצח איזו מלחמה יהי מסיבת היות אנשיו רבים. ואף אם נהרגו רבים מהם. נצח המלחמה מיד האחרים שהיו מועטים. אבל הקדוש ברוך הוא אינו כן אלא כאשר לד' הישועה והושיע את עמו מיד איזו אומה אחרת. על עמך ברכתך סלה ולא נפל אחד מהם במלחמה:

בתחלה. ואחר כך שמע תפילתי כי כן דרכך תמיד עמדי:

(ג) בני איש וכו' ידבר כנגד שאול המלך אשר היה מתכוין לבזותו ולא היה קורא אותו בשמו אלא קוראהו על שם אביו כמו שכתוב (שמואל א כ, כז) מדוע לא בא בן ישי גם תמול גם היום אל הלחם. וזהו שכתוב עד מה כבודי לכלמה תאהבון. או ידבר על דואג ואחיתופל שהיו מלבינים פניו ואומרים לו דוד הבא על אשת איש מיתתו במה¹. לכן אמר להם הנה אם חטאתי אינו תימא. כי אדם אני מורכב מחומר והוא בהכרח שיחטא. והנה גם אתם בני איש כמוני וחוטאים כמוני. ואם כן עד מה כבודי לכלימה תאהבון להלבין פני. והנה עוד חטא אחר נמצא בכם. הלא הוא. תבקשו כזב סלה. כי אפילו שאינכם מכירים באיזה אדם אם עבר איזו עבירה אם לאו. אתם מבקשים כזב ומוציאים עליו שם רע על חנם את אשר לא עשה. ואמנם אני אף אם חטאתי. כבר הקדוש ב"ה מחל עוני ובהר אותי לסגולתו כאילו הייתי חסיד ממש ולא חטאתי כלל. ואם

ד (ב) בקראי ענני וכו'. ירצה כאשר בהיותי קורא אליך שתענני אתה אלהי צדקי. כבר אתה הקדמת להיות מרחיב לי בצר. על דרך (ישעיהו סה, כד) והיה טרם יקראו ואני אענה. וכיון שהורגלתי בכך נשענתי וסמכתי על זה להתפלל גם עתה ולומר לך שתחנני

תרכה). 2. ברכות נד ע"ב. 3. פ"ה מי"ג. 1. סנהדרין קז ע"א.

שפת אמת

ד (א) ילמנצח. שירת הלויים במקדש. וזה הניצוח היה על העליונים דאיתא² מים תחתונים בוכין אנן בעינן למהוי קדם מלכא. וזה הקנאה דכתיב (שה"ש ח, ו) עזה כמות אהבה קשה כשאל קנאה כו' שבני

לו... אוי לו לבשר שלא נתיגע ביראה" (אוצר המדרשים (אייזנשטיין) עמ' שנה; ראשית החמה שער היראה יב, לו; ע"ע תניא אגרת הקודש, יח; וירא תרנ"ט ד"ה 'במדרש ומבשרי'). 1. סוכות תרמ"ו ד"ה 'בשמחת בית השואבה'. 2. תיקו"ה, יט ע"ב.